ANTECEDENTELE DEMOCRATICE ALE UNIRII TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA

IOAN BOLOVAN

The democratic antecedents of Transylvania's Union with Romania

(*Abstract*)[*]

Under the name of *Transylvania*, most people today understand that part of Romania that is made up of a few regions which had an almost identical destiny over the centuries: historical Transylvania (or "Ardeal," which from the middle of the 16th century until 1867, when it was annexed to Hungary, had been an autonomous principality, first under Turkish and, after 1699, under Habsburg suzerainty), Banat, Crişana and Maramureş. Up until WWI, Transylvania was ruled almost exclusively by the Hungarians, the Germans and the Szeklers not only at the central level, but also at the level of the territorial administrative units. From the 14th century on, the Romanians, who formed the majority autochthonous population from a demographic point of view, had been gradually barred access to the political, economic and cultural benefits of the state in which they lived. Fortunately the Romanians experienced up to Great War *a truly democratic own state* through associations and church. So they succeeded to preserve their national identity and they prepared a democratic mechanism put into force in autumn 1918.

Keywords: Transylvania, Romanians, Union with Romania, liberalism, cultural nationalism

Aniversarea, în această toamnă, a 100 de ani de la formarea României Mari, obligă cercetătorul să interogheze atât antecedentele, care au condus la realizarea excepțională din data de 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia, cât şi contextul internațional de la sfârşitul Primului Război Mondial. Acest context internațional vizează atât realitățile militare, aspectele politico-diplomatice, cât şi ideologiile vremii. Sfârşitul Marelui Război a lăsat loc liber (re)afirmării unor noi ideologii, respectiv cea bolşevică în Rusia, sau a favorizat ranforsarea altora mai vechi, de inspirație liberală, democratică. Astfel, cel puțin în cursul anului 1918, liberalismul şi naționalismul au fuzionat, pentru a asigura popoarelor din Europa Centrală şi de

[*] Traducere: Ioan Bolovan.

Analele Bucovinei, **XXV**, *1* (50), p. 51–61, Rădăuți – București, 2018

BDD-A32717 © 2018 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:21 UTC)

Sud-Est, aflate în componența unor imperii autocratice multinaționale, suportul ideologic de care au avut nevoie în lupta lor pentru refacerea statalității (cazul polonezilor, cehilor și slovacilor) sau a întregirii național-statale (cazul românilor, sârbilor etc.). Acesta este obiectivul prezentei lucrări: de a arăta cum, atât în toamna anului 1918, cât și înainte de Unirea Transilvaniei cu România la 1 Decembrie 1918, liberalismul și naționalismul au jalonat parcursul națiunii române din Transilvania în epoca modernă.

Sub numele de *Transilvania*, cei mai mulți înțeleg astăzi acea parte a României, care este formată din câteva regiuni ce au avut, de-a lungul secolelor, un destin aproape identic: Transilvania istorică sau Ardealul (care, de la mijlocul secolului al XVI-lea până la 1867, când a fost anexată Ungariei, a fost un principat autonom, aflat mai întâi sub suzeranitate turcească, iar după 1699 sub cea habsburgică), Banatul, Crișana și Maramureșul. Aceste teritorii, ce compun Transilvania în sens larg, au fost cucerite succesiv, începând cu secolele XI–XII, de Regatul Ungariei, după 1541 parțial de către turci și după 1699 în totalitate de către austrieci. Până la Primul Război Mondial, Transilvania a fost condusă, aproape în exclusivitate pe plan central, dar și la nivelul unităților administrative zonale, de către maghiari, germani și secui, românii, populația nu numai autohtonă, dar și majoritară din punct de vedere demografic, fiind eliminați treptat, începând cu secolul al XIV-lea, de la beneficiile politice, economice și culturale ale statului în care trăiau. Recensământul din anul 1910 a surprins o populație totală a Transilvaniei de 5 225 618 locuitori. Din punctul de vedere al compoziției etnice a Transilvaniei, la 1910 remarcăm preponderența românilor (2 827 419 – 53,7%), urmați de maghiari (1 662 180 – 31,6% – trebuie spus însă că aproape în exclusivitate evreii au fost incluși la rubrica maghiarilor, fiindcă a fost utilizat criteriul limbii materne ca limba cel mai des vorbită, pentru a-i încadra pe cetățeni în diverse comunități etno-lingvistice), germani (564 359 – 10,7%), slovaci, ruteni, sârbi, rromi ș.a., toți aceștia din urmă însumând circa 5%[1].

Încă din timpul Revoluției de la 1848, dar mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în zona germană, dar nu numai, a Imperiului Habsburgic, bărbații și femeile cu origini sociale burgheze au constituit o mișcare cu caracter politic, care a pus sub semnul întrebării legitimitatea sistemului de guvernământ central și local, bazat, în primul rând, pe nobilitate, birocrație, Biserica Catolică. Această mișcare contestatară a oferit un sistem alternativ liberal de valori și practici culturale. Organizată prin sute de asociații profesionale și culturale voluntare, care se susțineau prin eforturile membrilor lor, mișcarea asociaționistă a generat o cultură civică și politică care a devenit un mijloc puternic pentru construirea, coordonarea și controlul participării poporului la viața publică și politică din imperiu[2]. La 1848, și mai ales după

[1] Ioan-Aurel Pop, Magyari András, Thomas Nägler (coord.), *Istoria Transilvaniei*, vol. III, Cluj-Napoca, Academia Română – Centrul de Studii Transilvane, 2008, p. 496.

[2] Pieter M. Judson, *Exclusive Revolutionaries. Liberal Politics, Social Experience and National Identity in the Austrian Empire, 1848–1914*, Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1999, p. 1.

BDD-A32717 © 2018 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:21 UTC)

aceea, liberalismul a apelat la un spectru social mai larg decât cei care intrau în mod tradiţional în categoria *Bürgertum*/burghezie. Astfel, apartenenţa la noua *Bürgertum* a fost extinsă la alte grupuri sociale, în mod particular la cele educate, cu profesii liberale etc. Era nevoie, în noua mişcare politică, de cetăţeni educaţi, capabili să privească dincolo de orizontul îngust al provincialismului local şi să înţeleagă interesele comunităţii naţionale în termeni globali. Valoarea pusă acum pe ideea abstractă de educaţie reflectă acumulările, deopotrivă economice şi culturale, realizate de liberalism în Europa Centrală[3].

Liberalismul nu a fost singular în ceea ce priveşte mişcările politice contestare din Europa Centrală, deoarece mişcările de emancipare naţională din epoca modernă au încorporat ideologiei lor cultura, ca un element decisiv al procesului de solidarizare naţională. Cultura naţională a constituit un factor activ şi dinamic de unitate pe deasupra barierelor politice artificiale, înscriindu-se ca o eficientă armă în arsenalul militantismului politic[4]. Naţionalismul acesta, cultural în primul rând, a devenit o altă formă de mobilizare socială şi politică în rândul popoarelor din Imperiul Habsburgic. Naţionalismul a ajutat la medierea tentativei de transformare a politicii duse de elitele liberale tradiţionale spre o politică de masă, de implicare a unor categorii sociale cât se poate de largi, o transformare controlată însă, aflată sub supravegherea atentă a elitelor burgheze[5]. Desigur, accentul a fost pus pe implicarea în mişcarea liberal-naţională a clasei de mijloc în formare şi expansiune, care avea şi independenţa financiară şi un nivel de educaţie corespunzător.

Premisa de la care am pornit cercetarea de faţă este aceea că unirea Transilvaniei cu România, în anul 1918, se originează în efortul comun al mai multor generaţii, care au inclus persoane, dar şi asociaţii ce prin acţiuni constante şi complexe, în timp, au reuşit să menţină individualitatea naţională românească din Transilvania, să educe masele în spirit liberal-democratic, dar şi naţional. Acţiunile elitelor burgheze româneşti din Transilvania se încadrează exemplar în ceea ce strategia oricărei componente instituţionale a societăţii civile moderne o avansa: educarea civică şi politică a mulţimii, pentru a transforma grupurile de cetăţeni în actori pe scena vieţii comunitare, publice. Toate asociaţiile şi instituţiile culturale, economice, religioase, profesionale, de tineri etc., rezultate în urma apariţiei şi dezvoltării societăţii civile româneşti din Transilvania după revoluţia de la 1848 au fost susţinute exclusiv prin donaţii private şi prin cotizaţiile membrilor. Ele au fost forme de asociere bazate pe criteriile etnic şi social-profesional, având la bază voluntariatul şi dorinţa implicării în comunitate pentru progres material, social, cultural şi, nu în ultimul rând, naţional. În concluzie, integrarea masivă a mai

[3] *Ibidem*, p. 13.

[4] Josef Chlebowczyk, *On Small and Young Nations in Europe. Nation-Forming Processes in Ethnic Borderlands in East-Central Europe*, Wroclaw – Warszawa – Krakow – Gdansk, 1980, p. 150. Peter Brock, *The Slovak National Awakening: an Essay in the Intellectual History of East Central Europe*, University of Toronto Press, 1976; Anne-Marie Thiesse, *Crearea identităţilor naţionale în Europa. Secolele XVIII–XX*, Iaşi, 2002 etc.

[5] Pieter M. Judson, *op. cit.*, p. 4.

BDD-A32717 © 2018 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:21 UTC)

tuturor categoriilor sociale româneşti din Transilvania în dialogul societate – cultură – naţionalitate, realizat prin intermediul sutelor de societăţi şi asociaţii, reprezintă o dovadă de necontestat a dinamismului politico-naţional, manifest la nivelul tuturor structurilor socio-profesionale în rândul naţiunii române din Transilvania, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea până în preajma izbucnirii primei conflagraţii mondiale[6].

În general, în deceniile premergătoare războiului, nu numai în Transilvania, dar şi în teritoriile româneşti extracarpatice, la sfârşitul secolului al XIX-lea au sporit categoriile sociale legate de ocupaţii industrial-comerciale, credit etc., reducându-se corespunzător ponderea populaţiei active din domeniul producţiei primare. Este un lucru comun faptul că, în general, în societatea civilă s-au implicat exponenţi ai unor categorii socio-profesionale altele decât ţărănimea. Un rol considerabil în procesul tranziţiei structurii socio-profesionale a Transilvaniei de la un model cvasiagrar spre unul agrar-industrial au avut, în deceniile anterioare Unirii, şcoala şi progresele obţinute în alfabetizarea şi ridicarea nivelului de instrucţie al populaţiei. Fără a intra în detaliile acestei probleme, arătăm doar că, la 1869, ştiau citi şi scrie în provincie un număr de 311 847 de locuitori, reprezentând 13%, în timp ce, la 1910, dispuneau de aceste facultăţi intelectuale 823 053 de locuitori (28,3%)[7]. Dublarea în decurs de patru decenii a populaţiei instruite (bineînţeles, cu grade diferite de pregătire) a reprezentat cadrul care a permis adoptarea şi înmulţirea profesiilor specifice economiei deschise, capitaliste: funcţionari în justiţie, armată, administraţie, sistemul bancar, comerţ, sănătate, intelectuali etc. şi, implicit, lărgirea bazei de recrutare pentru cei angajaţi în diferite structuri organizaţionale ale societăţii civile. În preajma izbucnirii războiului, cu toate discrepanţele ce mai existau în provincie, Transilvania se afla, în mod ireversibil, pe drumul către o societate modernă, cu o structură ocupaţională ce învedera progresele remarcabile înregistrate în cele şase decenii trecute de la desfiinţarea relaţiilor feudale. Ca atare, şi societatea civilă românească reflecta atare parcurs. Cu toate acestea ţărănimea, în marea ei majoritate analfabetă, a continuat să reprezinte un suport consistent în eforturile elitelor liberale şi democratice de promovare a unei alte culturi politice în societate.

În cadrul sistemului instituţional naţional ce a funcţionat în spaţiul românesc, asociaţiile culturale regionale (Asociaţia Transilvană pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român – ASTRA, creată la Sibiu, în 1861, precum şi asociaţiile naţionale culturale de la Sighet sau Arad, înfiinţate în anii următori) au deţinut o poziţie aparte, importanţa acestora fiind probată de cel puţin două aspecte: pe de o parte, datorită caracterului lor regional, ele au dinamizat activitatea culturală pe o arie geografică destul de largă, favorizând, în timp, şi accesul comunităţilor săteşti la actul de cultură. Pe de altă parte, datorită concentrării elitei politice şi

[6] Liviu Maior, Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan (coord.), *Cuvânt-înainte*, în *Asociaţionism şi naţionalism cultural în secolele XIX-XX*, Bucureşti – Cluj-Napoca, Editura Academiei Române – Centrul de Studii Transilvane, 2011, p. 8sqq.

[7] Ioan Bolovan, *Transilvania între Revoluţia de la 1848 şi Unirea din 1918. Contribuţii demografice*, Centrul de Studii Transilvane, Fundaţia Culturală Română, Cluj-Napoca, 2000, p. 235.

BDD-A32717 © 2018 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:21 UTC)

intelectuale a tuturor românilor aflați în cadrul Imperiului Habsburgic, aceste societăți culturale au susținut și au lansat activități deosebit de fertile pentru afirmarea individualității naționale românești. Toate asociațiile amintite anterior aveau un caracter democratic, dar mai ales preocupări și aspirații comune, toate vizau dezvoltarea națiunii și a spiritului liberal-național, impulsionând tendințele de unitate ale românilor[8].

Atunci când au fost concepute asociațiile culturale regionale, liderii mișcării naționale au ținut cont de noile imperative, pe care evoluția istorică le-a propulsat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, anume democratizarea națiunii, apropierea planurilor elitar și popular[9]. Sistemul adunărilor generale anuale ambulante ale ASTREI, preocupările pentru organizarea și progresul țăranilor și al meseriașilor, diversele activități de culturalizare din programul social al ASTREI etc., reliefează pregnant aceste sensuri noi, pe care le-a dobândit mișcarea cultural-națională. Apariția societății culturale de la Sibiu a fost rezultatul „compromisului" dintre tendința elitar-savantă și cea democrat-populară. Activitățile culturalizatoare ale ASTREI aveau șanse mai concrete de finalizare politică, ele contribuind din plin la educația în spirit național a publicului românesc din Transilvania. Evoluția ulterioară a evenimentelor din Transilvania și strategia mișcării de emancipare națională din deceniile anterioare Unirii din 1918, au validat pe deplin orientarea justă a ASTREI. Acțiunile întreprinse în temeiul principiului de naționalitate au contribuit la reducerea distanței dintre elita mișcării naționale din zonă și popor, realizând o unitate culturală și o solidaritate națională peste granițele politico-administrative temporare.

Adunările generale anuale ale ASTREI au constituit o formă de acțiune culturală dintre cele mai importante. Dincolo de promovarea unor elemente valoroase ale culturii naționale, de lansare a unor inițiative majore în sfera apărării individualității proprii, adunările generale au oferit cadrul legal de întâlnire pentru toți liderii mișcării naționale. Astfel, s-au putut dezbate și problemele referitoare la lupta politico-națională, s-a putut asigura unitatea unei strategii culturale naționale în activitatea asociațiilor regionale, având ca model și punct central de rezistență împotriva dualismului austro-ungar asociația culturală de la Sibiu, cel puțin până la crearea partidelor politice, în anul 1869. ASTRA și-a creat, după 1869, despărțăminte în aproape toată Transilvania (circa 60 în preajma izbucnirii războiului). Întrunirile periodice ale comitetului de conducere de la Sibiu, adunările generale anuale, care se țineau în diverse orașe sau localități de pe tot cuprinsul Transilvaniei, au constituit tot atâtea ocazii de întrunire și pentru liderii politici, pentru discutarea strategiei politico-culturale. Socializările cu ocazia acestor adunări generale, contactul periodic între

[8] Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, vol. I, București, Editura Academiei RSR, 1983, p. 165; Vasile Netea, *Conștiința originii comune și a unității naționale în istoria poporului român*, București, Editura Albatros, 1980, p. 194.

[9] Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale, *Fond ASTRA*, Dosar 6/1863, f. 28: „Noua asociație [arădeană – B.I.] nu e... nici a democratului, nici a aristocratului... Noua asociație e chemată să dea o nouă direcție educației maselor, o educație care să îndrepte pe toți la moralitate".

BDD-A32717 © 2018 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:21 UTC)

elite şi baza mişcării politico-cultural-naţionale au însemnat acumularea unei solidarităţi specifice formelor instituţionale ale societăţii civile moderne. Fruntaşii politici români s-au orientat spre formarea unei clase de mijloc, care să constituie suportul pentru lupta politică şi pentru susţinerea instituţiilor şcolare şi culturale, care nu beneficiau de niciun ajutor material din partea statului maghiar. Băncile româneşti, formate începând cu deceniul al optulea (Albina, Victoria, Someşana etc.) au sprijinit cu precădere clasa de mijloc românească şi ţărănimea înstărită. Analizând conţinutul şi caracterul asociaţiilor întemeiate de românii din Transilvania, Ioan Slavici remarca, în lucrarea *Românii din Ardeal*, publicată în 1910, că „semnul distinctiv al tuturor acestor aşezăminte culturale este participarea ţărănimii la ele. Adunarea, de orişice natură ar fi ea, nu e răuşită, dacă elementul ţărănesc nu e îndeajuns reprezentat la ea, căci toate sunt pornite din gândul de a strânge legăturile între deosebitele părţi ale poporului, şi în Ardeal naţie va să zică ţăran, şi naţional e numai ceea ce e potrivit cu felul de a fi al ţărănimii”[10].

Adunările generale anuale ale ASTREI au reprezentat una dintre formele fundamentale ale activităţii asociaţiilor regionale. În cadrul adunărilor generale se dezbăteau probleme de interes general românesc, se organizau conferinţe publice, aveau loc spectacole de teatru etc. Întâlnindu-se în fiecare an, membrii asociaţiilor regionale aveau ocazia să se cunoască între ei, să schimbe idei, să analizeze strategia mişcării de emancipare naţională. Aceste tipuri de activităţi, de forme de socializare erau specifice, în general, tuturor asociaţiilor rezultate în cadrul popoarelor din Europa central în epoca modernă[11]. Prin participarea membrilor şi a unor categorii sociale mai largi într-un număr mare, adunările generale au devenit veritabile organisme democratice de manifestare a vieţii publice, de exprimare a societăţii civile româneşti. Trebuie amintit şi faptul că unii lideri ai asociaţiei de la Sibiu erau membri în comitetele de conducere ale multor alte societăţi culturale şi instituţii locale. Participările reciproce la adunările generale anuale sau la şedinţele lunare ale comitetelor de conducere erau excelente ocazii pentru asigurarea unităţii de strategie naţională. Expresia lui Vasile Netea, potrivit căruia aceste comitete, formate din reprezentanţii tuturor românilor transilvăneni, erau „un mare parlament al culturii româneşti, care pregătea calea spre parlamentul politic”[12], a surprins sugestiv nexurile dintre politic şi cultural în mişcarea naţională românească din perioada dualismului.

În Transilvania, conform legii electorale din 1874, numărul locuitorilor care aveau drept de vot era mai restrâns decât în comitatele din Ungaria propriu-zisă. Conform estimărilor, la alegerile din ultimul deceniu al secolului al XIX-lea numărul votanţilor se ridica pe la 75 000 de cetăţeni[13], din care majoritatea erau

[10] Ioan Slavici, *Românii de peste Carpaţi*, ediţie de Constantin Mohanu, prefaţă de Dumitru Micu, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1993, p. 166sq.

[11] Pieter M. Judson, *op. cit.*, 1999, p. 19.

[12] Vasile Netea, *Spre unitatea statală a poporului român. Legături politice şi culturale între anii 1859–1918*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1979, p. 74.

[13] Eugen Brote, *op. cit*., p. 89.

BDD-A32717 © 2018 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:21 UTC)

maghiari şi saşi. Raportat la întreaga populaţie românească a provinciei, acest număr era relativ limitat. ASTRA a constituit, însă, un laborator democratic cu „valoare electorală", fiindcă alegerile Comitetului Central, ale comitetelor de conducere ale despărţămintelor, exercitarea cu prilejul fiecărei adunări generale a dreptului de vot de către membrii asociaţiunii a contribuit la educaţia civic-democratică a românilor. Astfel, cei aproape 2 400 de membri, câţi avea ASTRA la 1911, au mărit numărul românilor care îşi exersau periodic drepturile democratice. Aici trebuie să mai adăugăm câteva sute de mii de români care erau prinşi în sistemul asociaţionist din toată Transilvania, prin intermediul societăţilor de lectură, prin reuniunile de într-ajutorare economică, asociaţiile de înmormântare, cele cu caracter social, reuniunile corale, asociaţiile învăţătorilor etc.[14] Românii şi-au creat astfel un fel de „stat paralel" cu cel în care vieţuiau oficial, prin care au reuşit să-şi însuşească principii şi valori liberale, democratice, să-şi exerseze abilităţi de autoguvernare comunitară.

Biserica ortodoxă a românilor din Transilvania a reprezentat, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, un alt cadru propice unei vieţi democratice şi unui experiment de tip liberal-constituţional. În anul 1868, mitropolitul ortodox Andrei Şaguna a reuşit să obţină din partea autorităţilor maghiare de la Budapesta şi de la Curtea de la Viena aprobarea pentru întrunirea unui Congres Naţional Bisericesc, care urma sa dezbată un proiect de constituţie pentru organizarea bisericii. La finele acestui Congres a rezultat un document cu valoare constituţională, intitulat *Statutul Organic al Bisericii greco-orientale române din Ungaria şi Transilvania*, care consfinţea problema separării puterilor (legislativă, executivă şi juridică) în Biserica ortodoxă, principiul autonomiei bisericii în raport cu statul maghiar precum şi sistemul reprezentativ şi electiv, cu participarea mirenilor (laicilor) la conducerea vieţii bisericeşti şi a comunităţilor religioase[15]. Proporţia de reprezentare în toate organele legislative, la nivel de parohie, protopresbiteriat, episcopie şi mitropolie, era de două treimi laici şi o treime membri ai clerului. Sinoadele la nivel de parohie, protopopiat, episcopie şi mitropolie se desfăşurau în mod normal o dată pe an, dar organele executive alese (comitetul parohial, cel protopresbiterial etc.) se întruneau mai des. Faptul că, începând de la nivel de parohie oamenii simpli, uneori ţărani analfabeţi, participau periodic la alegerea acestor organe executive, a reprezentat o uriaşă experienţă electorală, în esenţa ei democratică, liberală. În Biserica greco-catolică a românilor din Transilvania, lucrurile nu au stat întotdeauna la fel ca în Biserica Ortodoxă, aici lucrurile au fost puţin mai complicate, datorită subordonării sale ierarhice directe şi apartenenţei la Biserica romano-catolică. Totuşi, cele două biserici au acţionat ca şi „surogate statale" pentru românii din Imperiul Austro-Ungar. Ele au contribuit masiv la accentuarea procesului de autonomizare în raport cu statul, cu puterea executivă. Prin Statutul Organic din 1868, Biserica

[14] Pr. Maxim (Iuliu-Marius) Morariu, *Asociaţionismul cultural din zona Bistriţei şi a Năsăudului (1850–1918)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2017.

[15] Paul Brusanowski, *Reforma constituţională din Biserica Ortodoxă a Transilvaniei între 1850–1925*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2007, p. 9.

BDD-A32717 © 2018 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:21 UTC)

Ortodoxă transilvăneană a intrat într-un proces de „democratizare instituțională”, expresie ce îi aparține sociologului George Em. Marica, contribuind din plin, alături de asociaționism, la formarea și dezvoltarea unei culturi politice și civice între români în deceniile premergătoare Unirii din 1918[16].

Dincolo de mecanismul democratic electiv oferit de *Statutul Organic*, acesta conținea câteva prevederi menite să asigure funcționarea corectă a instituțiilor din cadrul bisericii ortodoxe. Astfel, începând de la nivelul sinodului parohial și până la organele de conducere centrale ale mitropoliei, puteau participa la alegeri doar cetățenii majori, care sunt „nepătați, care își împlinesc datoriile parohiale”. De asemenea, pentru a descuraja nepotismul și conflictul de interese, se mai făcea mențiunea ca în organele executive să nu fie rude apropiate. În comitetul parohial „tatăl și fiul, moșul și nepotul, frații, socrul și ginerele nu pot fi deodată membrii comitetului… Epitropii se aleg prin Sinodul parohial dintre cei mai meritați bărbați ai parohiei și nu pot fi înrudiți între sine până la al șaselea grad de sânge și al patrulea de cuscrie”[17]. Desigur că realitatea nu a fost întotdeauna conformă cu cele prescrise de *Statutul Organic*. Modul în care s-au făcut alegerile de deputați sinodali, atât clerici, cât și mireni, i-au îngrijorat de multe ori pe cei responsabili cu viața bisericească a românilor ortodocși. De exemplu, Vasile Mangra, important teolog arădean (viitor mitropolit în 1916) se declara, în anii ’80 ai secolului al XIX-lea, adeptul calității membrilor sinodului Eparhiei arădene, propunându-i episcopului Ioan Mețianu ca, în viitor, să se acorde o mai mare atenție selecționării acestor deputați. Însuși episcopul Mețianu remarcase incapacitatea unor deputați sau membri ai comitetelor parohiale, protopresbiteriale și eparhiale de a face față problemelor bisericești. Ca să descurajeze perpetuarea promovării parvenitismului, el a reiterat condițiile de admisibilitate la actul electoral bisericesc. Astfel, la o conferință susținută la Institutul Teologic din Arad, Ion Mețianu i-a sfătuit pe cei prezenți să aleagă „de deputați sinodali numai bărbați crescuți în legea lui D-zeu, bărbați devotați cauzelor noastre bisericești, bărbați zeloși și apți de-a concurge cu sfatul și înțelepciunea lor la regularea și prosperarea trebilor bisericii noastre naționale”. Mangra nu s-a sfiit nici mai târziu să-și manifeste îngrijorarea cu privire la viitorul bisericii și a atras atenția înaltului ierarh că „trebuie ca oamenii să învețe o dată regula și ordinea în biserică. Căci constituționalismul nu e sistemul anarhiei, ci al ordinei și al stabilității!”[18]

Extrem de importantă a mai fost și cooperarea celor două biserici românești, la nivel de ierarhi dar și în plan local, la nivelul localităților mixte unde trăiau ortodocși și greco-catolici, în ciuda menținerii, uneori, a unor orgolii păguboase

[16] Liviu Maior, *Despre asociaționism și autonomizare în Transilvania secolelor al XIX-lea și al XX-lea*, în *Asociaționism și naționalism cultural în secolele XIX–XX*. Liviu Maior, Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan (coord.), București – Cluj-Napoca, Editura Academiei Române – Centrul de Studii Transilvane, 2011, p. 23.

[17] Ioan-Vasile Leb, Gabriel-Viorel Gârdan, Marius Eppel, Pavel Vesa, *Instituții ecleziastice. Compendiu de legislație bisericească (secolul al XIX-lea)*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2010, p. 251, 253, 255.

[18] Ioan-Vasile Leb, Gabriel-Viorel Gârdan, Marius Eppel, Pavel Vesa, *Instituții ecleziastice…*, p. 26sq.

BDD-A32717 © 2018 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:21 UTC)

pentru comunitatea națională. Aceasta s-a reflectat și în ceea ce privește societatea civilă românească din Transilvania. Structura organizatorico-funcțională a ASTREI a fost reglementată de statutele instituției, care au cunoscut o relativă stabilitate, deși de-a lungul timpului s-au înregistrat tentative de modificare a statutelor. Organul de conducere al societății era Adunarea Generală anuală, care alegea un Comitet Central al ASTREI, format, de regulă, din circa 40 de membri (președinte, vicepreședinte, notar, casier, secretari, controlor etc. În funcția de președinți ai ASTREI au fost aleși de-a lungul anilor, din motive tactice, atât ortodocși, cât și greco-catolici, începând cu episcopul, și mai apoi mitropolitul Andrei Șaguna (1861–1867), greco-catolicul Vasile Ladislau Pop (1867–1875), ortodoxul Iacob Bologa (1875–1877), greco-catolicul Timotei Cipariu (1877–1887), greco-catolicul George Barițiu (1888–1893), greco-catolicul Ioan Micu-Moldovan (1893–1901), ortodoxul Alexandru Mocsonyi (1901–1904), greco-catolicul Iosif Sterca-Șuluțiu (1904–1911) și ortodoxul Andrei Bârseanu (1911–1922). Aceeași alternanță s-a produs la nivelul vicepreședintelui, dacă președintele era ortodox, atunci vicepreședintele era ales un unit. Pe bună dreptate remarca Nicolae Iorga, în anul 1905, că „de la început, Asociațiunea a fost și a lui Șaguna și a lui Șuluțiu și a blăjenilor și a sibienilor, și a uniților și a neuniților. Și aceasta alcătuiește însușirea ei de căpetenie și cea mai scumpă”[19]. Nu întâmplător, dualitatea, echilibrul confesional a fost păstrat și pentru cei șase membri ai Consiliului Național Român Central (Vasile Goldiș, Aurel Vlad, Aurel Lazăr, Teodor Mihali, Ștefan Cicio Pop, Alexandru Vaida-Voievod), organism politic național care a guvernat Transilvania până la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918.

Prin urmare, românii au acumulat o experiență democratică pe parcursul mai multor decenii, cu rezultate eficiente în gestionarea problemelor bisericești, școlare, culturale, sociale și economice. Ei au fost capabili, în toamna anului 1918, când Marele Război era spre final, iar Imperiul Austro-Ungar la un pas de dezmembrare, să își asume responsabilitatea desprinderii Transilvaniei de Ungaria și a guvernării eficiente și corecte a unei provincii devastate de patru ani de război și aflată în pragul colapsului. La Oradea, în 12 octombrie 1918, în timpul Conferinței Comitetului Executiv al Partidului Național Român (PNR), s-a adoptat o *Declarație*, prin care se exprima dorința națiunii române din Ungaria și Ardeal de a-și hotărî soarta, în urma unei mari adunări naționale. Momentul de la Oradea, din 12 octombrie, a avut o semnificație aparte și pentru că s-a adoptat acolo o rezoluție, care oficializa reluarea legăturilor de colaborare a PNR cu social-democrații români transilvăneni. Documentul de la Oradea, citit de către deputatul Alexandru Vaida-Voevod în Parlamentul de la Budapesta, în ziua de 18 octombrie 1918, a fost o declarație politică de principii, de exprimare a independenței națiunii române și a dorinței acesteia de secesiune față de Ungaria. Din însărcinarea Comitetului Central al Secției Române a Partidului Social Democrat din Ungaria (PSDU), o delegație,

[19] Ioan Lupaș, *Înființarea Asociațiunii și conducătorii ei*, în „Transilvania”, nr. 4 jubiliar, iulie – august 1911, p. 332sq.

BDD-A32717 © 2018 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:21 UTC)

formată din Ion Flueraş, Iosif Jumanca, Enea Grapini şi Ion Mihuţ, s-a întâlnit, la 28 octombrie 1918, cu deputaţii PNR din Parlamentul de la Budapesta. Aceştia au decis constituirea pe bază de paritate a unui organism care să coordoneze lupta de emancipare naţională a românilor din Ungaria, numit Consiliul Naţional Român (CNR). Consiliul, format în noaptea de 30 spre 31 octombrie la Budapesta, era format din şase reprezentanţi ai PNR (Vasile Goldiş, Ştefan Cicio-Pop, Teodor Mihali, Alexandru Vaida-Voevod, Aurel Vlad, Aurel Lazăr) şi şase ai Secţiei Române a PSDU (Ion Flueraş, Iosif Jumanca, Enea Grapini, Bazil Surdu, Tiron Albani, Iosif Renoiu). În fruntea sa se afla omul politic arădean Ştefan Cicio-Pop. După Declaraţia de independenţă din 18 octombrie, constituirea CNR – organ al suveranităţii naţionale româneşti din Ungaria, pe baza principalelor forţe politice ale românilor – a reprezentat un pas major pe calea autodeterminării naţionale şi a pregătirii unirii Transilvaniei cu România[20].

La începutul lunii noiembrie, CNR şi-a mutat sediul la Arad, în casa fruntaşului PNR Ştefan Cicio-Pop, devenind un veritabil „guvern provizoriu" al Transilvaniei. Pentru a avea eficienţă maximă, s-a decis ca doar câte trei reprezentanţi ai celor două partide să rămână în Arad, ceilalţi urmând să activeze pe teren, în diferite zone ale Transilvaniei sau la Budapesta şi oriunde avea să fie nevoie, pentru a servi cât mai bine cauza naţională. Astfel, la Arad, în casa lui Ştefan Cicio-Pop şi-au desfăşurat activitatea trei membri ai PNR (Ştefan Cicio-Pop, Vasile Goldiş, Aurel Lazăr) şi trei ai social-democraţilor (Ion Flueraş, Iosif Jumanca, Enea Grapini). În cursul lunii noiembrie, a avut loc un amplu proces de înfiinţare a consiliilor (sfaturilor) naţionale române pe întreg teritoriul Transilvaniei, în paralel cu organizarea gărzilor naţionale militare, organe menite să introducă şi să protejeze noua administraţie românească din provincie. Deosebit de importantă pentru evoluţia evenimentelor a fost şedinţa din 9 noiembrie, de la Arad, a celor şase membri ai CNR, unde s-a pus problema preluării de către acest consiliu a întregii administraţii pe teritoriul locuit de românii din Ungaria şi Transilvania. La propunerea lui V. Goldiş de a se adresa, în acest sens, un memorandum guvernului maghiar, la care acesta să răspundă în termen de 15 zile, Enea Grapini şi ceilalţi doi social-democraţi au replicat că „s-a terminat cu epoca memorandumurilor" şi că românii, fiind stăpâni pe situaţie, trebuie să vorbească „de la egal la egal" cu vechii stăpâni. „Noi trebuie să adresăm o notă ultimativă" şi, „în termen de 48 de ore, să avem răspunsul la nota ultimativă". Consecinţa acestei note ultimative, trimisă în 10 noiembrie la Budapesta, a fost desfăşurarea la Arad, în 13–14 noiembrie 1918, a unor tratative româno-ungare, derulate după toate regulile diplomatice între parteneri egali, mai precis între CNR şi guvernul revoluţionar maghiar, reprezentat de Oszkár Jászi. La sfârşitul acestor negocieri, CNR şi-a afirmat fără echivoc dorinţa de a lăsa românilor sarcina să-şi decidă singuri soarta, în numele principiului şi dreptului la autodeterminare naţională. Poziţia social-democraţilor

[20] Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, *Istoria Transilvaniei*, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Cluj-Napoca, Editura Şcoala Ardeleană, 2016, p. 372.

BDD-A32717 © 2018 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:21 UTC)

români, atât la Arad, cât şi, câteva zile mai târziu, la Budapesta a fost foarte fermă, în sensul necesităţii recunoaşterii dreptului naţiunii române majoritare în Transilvania de a-şi decide apartenenţa statală. La 16 noiembrie 1918, în faţa membrilor Comitetului Central al PSDU, Ion Flueraş, care fusese chemat să aibă un schimb de păreri cu socialiştii maghiari, a declarat fără nicio rezervă că „poporul român a suferit prea mult de la stăpânitorii imperiului pentru ca să mai poată fi oprit din calea realizării visului său de unire şi că socialiştii nu pot şi nici nu vor să-l împiedice, nici să-l lase sub stăpânirea acelora care l-au înrobit în trecut. Ei se vor situa în fruntea poporului, ca să-l conducă pe calea cea mai bună posibilă, până la înfăptuirea eliberării”[21].

În a doua jumătate a lunii noiembrie 1918, pregătirile pentru unire au intrat în linie dreaptă. La 16 noiembrie, CNR a dat publicităţii manifestul *Către popoarele lumii*, prin care se aducea la cunoştinţa opiniei publice din întreaga lume intenţia naţiunii române de a înfiinţa pe teritoriul pe care locuia „statul său liber şi independent”. În document se făcea apel la comunitatea internaţională să sprijine demersul democratic al naţiunii române în aplicarea efectivă a autodeterminării. Apoi, la 20 noiembrie, a fost lansat apelul pentru convocarea Adunării Naţionale de la Alba-Iulia, în ziua de duminică, 1 decembrie 1918, fiind arătate modalităţile democratice prin care românii, populaţia majoritară a provinciei, urmau să-şi delege puterea prin deputaţi (delegaţi) aleşi, în măsură să se pronunţe asupra viitorului lor din Transilvania. Alegerea delegaţilor pe plan local s-a realizat în cadrul unor adunări populare, fiind desemnaţi reprezentanţi ai tuturor categoriilor sociale (profesori, învăţători, preoţi, ţărani, funcţionari, avocaţi, studenţi, militari etc.), care urmau să prezinte adeziunea la unirea cu România a locuitorilor din mii de localităţi de pe cuprinsul întregii Transilvanii, a delegaţilor unor organizaţii politice, societăţi şi instituţii bisericeşti, culturale, profesionale etc.

Demersul nostru de a restitui, într-o încercare sintetică, destinul bisericii şi al societăţii civile în prepararea democratică a societăţii româneşti pentru Unirea de la 1918, a relevat complexitatea transformărilor politice, economice şi sociale din monarhia habsburgică între Revoluţia de la 1848 şi Primul Război Mondial. În toamna anului 1918, când întreaga naţiune română din Transilvania se pregătea să proclame desăvârşirea unităţii naţional-statale, ASTRA, dar şi bisericile românilor transilvăneni se aflau în primele rânduri. Alături de celelalte instituţii de cultură, care slujiseră cu abnegaţie interesele neamului, societatea culturală din Sibiu şi-a trimis doi reprezentanţi la Alba Iulia[22], iar cele două biserici şi-au ales reprezentanţii lor pentru a consacra, alături de ceilalţi, mulţi, împlinirea unui deziderat, care a jalonat întreaga activitate a asociaţiilor cultural-naţionale.

[21] Liviu Maior, Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, *op. cit.*, p. 373sq; *apud* Sorin Radu, *Ion Flueraş (1882–1953). Social-democraţie şi sindicalism*, Bucureşti, Editura Nemira, 2007, p. 56,.

[22] Vasile Curticăpeanu, *Mişcarea culturală românească* ..., p. 242.

BDD-A32717 © 2018 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:21 UTC)